نامه به سردبیر:

چگونگی ارزشیابی مقالات علمی[1]

دکتر مریم سیف نراقی و دکتر عزت الله نادری

مقدمه

نقد و ارزشیابی معقول و منطقی از هر نوشته (به ویژه از نوع تحقیقی آن) بسیار ارزنده است زیرا از این وادی هم نویسنده و تهیه‌کننده مطلب اصلی (گزارش تحقیقی) از مشخص شدن نقاط ضعف و قوت کارش نفع می‌برد و هم منتقد و تحلیل‌گر از طریق پی‌بردن به ماهیت ریزه‌کاری‌های تحقیق و دشواری‌های آن و نیز روش‌هایی که در تأمین این ریزه‌کاری‌ها و یا مقابله با دشواری‌ها ضرورت دارد، بینش و آگاهی می‌یابد. اما متاسفانه به علت عدم توجه به چارچوب و محوری مناسب برای نقد و ارزشیابی، در بیشتر موارد ارزشیابی‌ها از مقالات و نوشته‌های تحقیقی از خط سلامت قلم خارج می‌گردد که این امر هم نویسنده و محقق را دلسرد و آزرده می‌کند و هم خواننده را سردرگم و متوحش می‌سازد. بنابراین، در مقاله حاضر سعی می‌شود با عرضه نکاتی چند درباره چگونگی نقد و ارزشیابی مقالات چارچوبی مناسب و منطقی برای انجام این امر ارائه شود.

برای این منظور، نخست «برگهٔ ارزشیابی مقالهٔ حاصل از تحقیق» با ۲۲ پرسش، پس از آن «برگهٔ ارزشیابی مقاله حاصل از اندیشه بر مطالعات و تجارب در موضوعی ویژه» با ۱۱ پرسش از نظر می‌گذرد.

در واقع، مجموعهٔ این پرسش‌ها در هر یک از برگه‌ها، چهارچوب نقد و ارزشیابی هر یک از محصولات تحقیقی یاد شده را فراهم می‌آورد.

همانگونه که از ظاهر برگهٔ ارزشیابی معیارها یا ویژگی‌ها برمی‌آید، هر معیار یا ویژگی از شش وجه مورد بررسی قرار می‌گیرد. اول آنکه، مثلاً فلان شاخص یا ویژگی را محقق یا مؤلف کاملاً نامناسب اعمال کرده است. بدین معنی که او درک نکرده است که این معیار در این تحقیق کاربرد ندارد، لذا آن را مورد استفاده قرار داده است. بنابراین، در چنین حالتی در برگ خلاصه ارزشیابی مقابل این معیار و در ستون «کاملاً نامتناسب» علامت (✓) قرار می‌گیرد. جهات ضعیف تا عالی برای آن در نظر گرفته شده است که منتقد با توجه به چگونگی اِعمال ریزه‌کاری‌ها از طرف محقق در معیار و ویژگی مورد نظر در ستون مناسبی علامت (✓) را منظور دارد. اما، وجه «کاربرد ندارد» با این هدف در برگهٔ ارزشیابی آمده است که احتمالاً این ویژگی در هر گزارش تحقیقی مورد استفاده نیست. لذا محقق آن را دانسته، و با توجه به ماهیت تحقیق خویش این معیار را حذف شده می‌داند. بنابراین، ارزیاب نیز، مقابل آن معیار و در ستون «کاربرد ندارد» علامت (✓) را می‌گذارد.

در خاتمه متذکر می‌شویم که می‌توان در صورت تمایل، ارزشیابی از مقالات تحقیقی را کمّی نیز نمود. بدین ترتیب که مثلاً، برای وجه "کاملاً نامناسب" صفر، "ضعیف" یک، "متوسط" دو، "خوب" سه و "عالی" چهار در نظر گرفت. این عمل منتقد را در مقایسه‌های کمّی از گزارشات تحقیقی که کم یا بیش در زمینه‌ی موضوعاتی مشابه و با یک روش انجام شده‌اند، یاری می‌دهد.

---

۱. استاد دانشگاه علامه طباطبایی، استاد افتخاری دانشگاه دیکن استرالیا (۲۰۱۸-۲۰۰۶)

۲. استاد دانشگاه تربیت معلم، استاد افتخاری دانشگاه دیکن استرالیا (۲۰۱۸-۲۰۰۶)

[Downloaded from mail.joec.ir on 2026-10-22]

برگهٔ ارزشیابی مقاله حاصل از تحقیق

معیار یا ویژگی	کاملاً نامتناسب	ضعیف	متوسط	خوب	عالی	کاربرد ندارد
۱-عنوان مقاله ضمن برخورداری از جذابیت و صراحت، مفهوم و مراد اصلی تحقیق را می‌رساند؟						
۲-چکیده به اختصار شامل هدف، نوع تحقیق و روش تحقیق، جامعه آماری یا محیط و بستر پژوهش، نمونه، حجم و نحوهٔ گزینش آن، راهکار یا ابزار جمع‌آوری داده‌ها، روش آماری، عمده‌ترین یافته یا یافته‌ها و عمده‌ترین پیشنهاد یا پیشنهادها است؟						
۳- مقدمه به اختصار و مستند دربرگیرنده ادبیات، پیشینه یا چهارچوب نظری موضوع مورد تحقیق است؟						
۴-بیان مسئله صراحت لازم را دارد و محقق صورت مسئله خود را درک نموده است؟ به سخن دیگر، متغیرها توسط محقق توضیح داده شده و چگونگی مطالعه و بررسی آنها مشخص است؟						
۵-هدف‌ها، سوال‌ها یا فرضیه‌های ویژه مناسب است و با موضوع هماهنگی دارد؟						
۶-اهمیت و ضرورت موضوع تحقیق به دور از شعار، به طور مستند توجیه شده است؟						
۷-نوع تحقیق و روش تحقیق توجیه معقول دارد؟						
۸-ویژگی‌های جامعه، نمونه آماری، چگونگی تعیین حجم و شیوه گزینش آن صراحت دارد؟						
۹-راهکار یا ابزار جمع‌آوری داده‌ها و چگونگی ارتباط آن با هدف‌ها، سؤال‌ها یا فرض‌های ویژه ، مقیاس اندازه‌گیری آن و نیز کمّ و کیف روایی و پایایی آن صریح و مناسب است؟						
۱۰-روش تجزیه و تحلیل داده‌ها مناسب است؟ به ویژه در بهره‌گیری از معادلات آمار استنباطی توجه به شرایط داده ها و شرایط داده پذیری معادلات مورد استفاده شده است؟						
۱۱-یافته‌ها به روشنی و با ترتیب و آرایش مناسب ارائه شده است؟						
۱۲-در بهره‌گیری از آزمون‌های آمار استنباطی، درجه آزادی و میزان ریسک خطا ذکر شده است؟						
۱۳-در توضیح و تفسیر یافته‌ها به هدف‌ها، سؤال‌ها یا فرضیه‌های ویژه تحقیق ارجاع شده است؟						
۱۴-در بحث و تفسیر یافته‌ها به شباهت‌ها یا تفاوت‌های بین یافته‌های تحقیق حاضر با یافته‌های تحقیقات قبلی ارجاع شده است؟						
۱۵-جدول‌ها، شکل‌ها و پیوست‌ها، (اگر موجود باشد) صحیح و مناسب ارائه شده است؟						
۱۶-در جریان تحقیق به محدودیت‌های دوگانهٔ موضوع تحقیق توجه شده است؟						
۱۷-مقاله حاوی پیشنهاد یا پیشنهادهای کاربردی یا توصیه‌ای مبتنی بر یافته است؟						
۱۸-مقاله حاوی پیشنهاد یا پیشنهادهای تحقیقاتی مبتنی بر تجربهٔ محقق در جریان تحقیق حاضر است؟						
۱۹-مقاله برخوردار از سادگی و روانی نوشتاری است؟						
۲۰- مقاله به گونه‌ای منطقی و با توالی مناسب سازمان یافته است؟						
۲۱-فهرست مراجع و منابع طبق دستوالعملی معقول و منطقی فراهم آمده است؟						
۲۲-بین منابع آمده در متن و فهرست شده در پایان مقاله، همخوانی و همسانی وجود دارد؟						

[Downloaded from mail.joec.ir on 2026-10-22]

برگۀ ارزشیابی مقالۀ حاصل از اندیشه بر مطالعات و تجارب در موضوعی ویژه

معیار یا ویژگی	کاملاً نامتناسب	ضعیف	متوسط	خوب	عالی	کاربرد ندارد
۱-مقاله مقدمه‌ای روشن دارد و شامل اهداف، اهمیت و ضرورت اندیشه در موضوع مورد نظر است؟						
۲-وجوه مختلف موضوع مورد نظر به صراحت ارائه شده است؟						
۳-سابقۀ پژوهش‌ها و مطالعات مربوط به موضوع مورد توجه قرار گرفته است؟						
۴-مقاله به تحولات جدید موضوع اشاره دارد؟						
۵-داده‌ها و منابع آنها از اعتبار کافی برخوردار است؟						
۶-داده‌ها با منابع آنها به گونه ای مناسب و معقول ارتباط دارد؟						
۷-برای تحلیل و جمع‌بندی داده‌ها از الگوی مناسب استفاده شده است؟						
۸-از یافته‌های حاصل از داده‌ها به گونه‌ای منطقی و منسجم نتیجه‌گیری به عمل آمده است؟						
۹-مقاله شامل پیشنهاد یا پیشنهادهایی است؟						
الف) حاصل از یافته‌ها						
ب) مبتنی بر تجربۀ نویسنده در جریان مطالعه اخیر						
۱۰-در تدوین مقاله، قواعد نگارش رعایت شده است؟						
۱۱-مراجع و منابع مورد استفاده با توجه به قواعد بهره‌گیری از منابع مکتوب، ذکر شده است؟						

[Downloaded from mail.joec.ir on 2026-10-22]

منبع:

۱- نادری، ع؛ سیف نراقی، م (۱۳۹۹)، *روش‌های تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی* (ویرایش هفتم)، تهران: انتشارات ارسباران، صص ۲۲۱-۲۱۷ و ۲۳۱.

[Downloaded from mail.joec.ir on 2026-10-22]